

INDIVIDUALNA PSIHOLOGIJA, NJENE ODLIKE IN NAPAKE

L. NOVAK

I. Freudova psihoanaliza kot predhodnica individualne psihologije.

Med gospodarskimi, družbenimi, političnimi in kulturnimi značilnostmi ima sleherna doba tudi svoje specifične medicinske probleme. To so bolezni, katerih nastanek in razširjanje zlasti pospešujejo posebni, njim naklonjeni časovni pogoji in ki se zato v nekem razdobju posebno pogosto pojavljajo. Ne da bi se spuščali v razpravljanje o zelo zamotanem vprašanju, v kolikšni meri določajo razširjanje te ali one bolezni geografski in koliko socialni in drugi pogoji, kako se ti pogoji med sabo prepletajo, kako nekateri zdaj prevladujejo zdaj spet upadajo, medtem ko drugi pridobivajo na veljavi itd. — naj le ugotovimo, da se je medicinska veda v vseh dobah ukvarjala s takimi medicinskimi vprašanji, s kakršnimi se je na eni strani morala baviti, ker so bila takrat posebno pereča, in s kakršnimi se je na drugi strani v skladu s stopnjo svoje razvitosti ali pa po zaslugi ugodnih okoliščin mogla ukvarjati. Tako se je n. pr. za Napoleonovih vojn zlasti razvila kirurgija; tako so kolonijalne vojne in kolonizacija belih ljudi v tropskih krajih narekovale in pospeševale raziskovanje tropskih bolezni. Itd.

Med pereče medicinske probleme razdobja od zadnjih desetletij preteklega stoletja do svetovne vojne, ki ga označujemo tudi kot dobo poznega meščanstva, spadajo med drugim čedalje pogosteje pojavljajoče se živčne bolezni. Medicinac tega razdobja je bil torej bolj kot kdaj prej prisiljen, ukvarjati se s problemom živčnih bolezni. Število specialistov za te bolezni je čedalje bolj raslo. Kmalu pa se je pokazalo, da sama nevrologija ni mogla pomagati pacientom. Kakor vedno v takih situacijah, so strokovnjaki iskali nova pota, ki so privedla do neslutnih rezultatov. Prve odločilne korake so napravili francoski nevropatologi Charcot, Bernheim in Janet. Charcotova raziskovanja histerije in hipnoze, Bernheimova raziskovanja sugestije in Janetov nauk o razdvojenosti osebnosti so osnove nove šole, ki je daleč prerasla dotakratno nevropatologijo oziroma psihopatologijo — psihoanalize Sigmunda Freuda. Čeprav bi brez znanstvenega gradiva in teorij francoskih psihopatologov le težko nastala psihoanaliza, bi si je ne bilo mogoče predstavljati, če bi Freud ne imel izrednega poguma, da je pomedel z dvema ovirajočima predsodkoma, namreč s predsodkom »znanstvenosti« in s farizejskim moralničnim predsodkom javnega mnenja.

Deterministično naravoslovje na svoji tedanji stopnji ni bilo sposobno, da bi pojasnilo kompleksne psihične pojave ter jih zato preprosto ni obravnavalo. Freud pa zato ni odnehal. Spoznanje o dinamičnem ustroju vseh psihičnih dogajanj, zavednih in nezavednih, ga je moralo voditi do načela psihičnega determinizma. Tu pa je zašel v navidezen spor z oficialno znanostjo. Kadar je bilo treba pojasniti kake nehotene napake (»Fehlleistungen«), nedostatek kakšnega spomina

v zavesti ali podoben duševni pojav, se je moral vsakdo, kdor je zahteval matematično eksaktnost, ustaviti, čim se je pretrgala veriga zavestnih asociacij. Freud pa je videl ravno v nezavednih tendencah vzroke takih pojavov. Moral je torej odkriti vzročno zvezo med nezavednimi nagonskimi vzmetmi in omenjenimi psihičnimi dogajanjmi. Tu je bil Freud prisiljen, zadovoljiti se z razlagami, ki so same po sebi utegnile biti zelo jasne, a jim je bilo vendar mogoče odrekati »znanstvenost«. To se je tudi zgodilo. Velika množina argumentov in analogij ni zadostovala, da bi pridobila psihoanalitičnim pojmom in načelom oficialno priznanje. Posebno težavno stališče so imeli psihoanalitiki, če so na pr. pritegovali v območje svoje analize sanje. Sklepati iz sanj, nezaslišano! Da je pri tem vztrajal, je Freudova posebna zasluga. Kajti ne glede na zanesljivost ali nezanesljivost posameznih razlag in pojasnjevanj Freuda in njegove šole je bila s tem dokazana eminentna pomembnost nezavednega psihičnega življenja in psihični determinizem je s tem postal načelo, ki so ga morale poslej upoštevati vse šole. Zgodilo se je podobno kakor v bakteriologiji. Čim je bilo nekoč dokazano, kakšnega pomena so ta enocelična bitja v življenju bolj kompliciranih organizmov, je ostalo pridržano nadaljnjemu raziskovanju, po marsikaterem zmotnem zaključku ugotoviti posamezna med njimi kot povzročitelje bolezni in najti z vztrajnimi poskusi ustrezajoči serum. Razlage psihoanalitikov in njihove terapične (zdravilne) metode so danes prav tako izpodbitne kakor prej, spoznanja splošnega pomena, do katerih so privedle, pa so neizpodbitna.

V neki drugi smeri je moral Freud prav tako izbojevati trd boj. V svojem raziskovanju je znova in znova naletel na pojav, da je bil vzrok nevrotičnih težav seksualne narave. Z vso doslednostjo je posvečal temu vprašanju pozornost, ki jo zasluži. Ne glede na licemersko sramežljivost sodobnikov je obravnaval probleme spolnosti z vso odkritostjo in s tem zašel v konflikt z javnim mnenjem. A tudi tu je vztrajal in kmalu je izginilo svetohlinstvo iz predavalnic, kjer je bilo naposled mogoče tudi o seksualnih vprašanjih odkrito razpravljati. Tudi v tem oziru velja Freudu zahvala. Vsekakor pa je napravil Freud ravno na tem področju neko napako, ki je bila za njegovo šolo usodna. Pretežna večina njegovih pacientov in ljudi, ki jih je opazoval, je imela nevrotične težave, katerih vzrok je bilo »odrivanje« (»Verdrängung«) spolnega nagona in ki so se izražale v napačnih poskusih kompenzacije. To dejstvo je najbrže zapeljalo Freuda k sklepu, da morajo biti vsi nevrotični pojavi seksualnega izvora in da je sploh treba imeti »seksualno energijo« za prvobitno gonilno silo vsega živečega. »Libido sexualis« (seksualno ugodje) je postala jedro njegovega nauka, ki se je na ta način moral izgubiti v brezplodnem panseksualizmu. Njegova šola je kasneje razširila pojem »libidinis sexualis« na pojem »libidinis« (ugodje) sploh, a tudi to ni moglo rešiti psihoanalize iz zagate. Razvila se je v nekakšen enostranski biologizem, ki ga ni težko izpodbijati in ki si je zastiral oči pred diferenciranimi družbenimi komponentami človeškega individualnega življenja. To si lahko razlagamo tako, da je Freud, ker ni poznal socioloških dejstev ali ker jih preprosto ni upošteval, posplošil na celotno človeštvo veljavnost zaključkov, do katerih je prišel ob opazovanju bolezenskih

simptomov, ki so bili vezani na njegovo dobo, dà, celo na določeno družbeno plast (njegovi pacienti so v glavnem pripadali dobro situiranim krogom). Malce zlobno, a zato nič manj točno pravi dunajski individualni psiholog Erwin Wexberg, da je Freud prevzel svojo ideologijo od svojih pacientov.

II. Empirične osnove individualne psihologije

Poslanstvo Freudovega učenca Alfreda Adlerja je bilo, da je spoznal pomanjkljivosti psihoanalize in ustanovil novo šolo: individualno psihologijo. Še pod neposrednim vplivom biologičnega pojmovanja psihoanalitične šole je hotel konkretnije zajeti ravno biološke komponente človeškega duševnega življenja. Podrobno je proučeval vprašanje, na kakšen način učinkujejo organske lastnosti na duševni razvoj. Razvoj, to je bila prava beseda. Kljub spoznavanju gibalne sile psihičnih pojavov so psihoanalitiki premalo upoštevali razvojni moment, namreč dejstvo, da je človeško življenje razvoj v nepretrgani verigi medsebojnega učinkovanja biogenetičnih in socialnih činiteljev. Adler pa je kmalu spoznal, da moreta biti družba in posameznik kakor vse, kar živi, le rezultat takega razvoja. V svojih raziskovanjih je odkril véliki pomen organskih manjvrednosti, ki na svojevrsten način učinkujejo na duševni razvoj. Manjvrednost kakega organa ali organskega sistema namreč izsili v organizmu neko kompenzacijsko tega nedostatika. To se lahko zgodi nezavedno, kadar je na pr. posledica napake srčne zaklopke okrepitev delovanja srčnega mišičevja. Lahko pa se to zgodi tudi zavedno, kadar hoče na pr. nekdo kakšno svojo telesno šibkost odpraviti s sistematičnim treningom. Take kompenzacije organskih manjvrednosti se lahko vrše tudi tako, da se individuuum tega procesa ne zaveda, da pa nove lastnosti, ki so nastale s tako kompenzacijo, s koncentriranim zanimanjem izpopolnjuje, »trenira«. Sem spada primer otroka, ki ga sili slabost vida, da z večjo zbranostjo »gleda« kakor drugi otroci, ki imajo normalne očesne organe. Če hoče tak otrok sploh zaznati predmete v bistvenih značilnostih, jih mora predvsem opazovati z večjo pozornostjo. Ko je to opravljeno, njegova pozornost nikakor še ne popusti, pač pa opazuje in analizira nadaljnje podrobnosti. Otrok z normalnim vidom zajame predmet takoj in gre s pogledom naprej, ne da bi se ustavljal ob podrobnostih, ne da bi občutil problem prostora in barve kot tak. Kratkovidni otrok pa se nasprotno ustavlja pri teh stvareh, deloma po zakonu inercije (počasi opaža), deloma pa tudi zaradi nuje, da bi se prilagodil, kar sledi iz nadaljnjega. Da bi napor gledanja po možnosti zmanjšal, trenira sposobnost, zajeti v svoji predstavi obrise in plastiko, prostor in barvo, da bi tako nadomestil napore gledanje z manj utrudljivim predstavljanjem. Tako nastane sposobnost »notranjega« gledanja in intuitivnega izpopolnjevanja neke nepopolno videne podobe, to se pravi, razvijejo se deskriptivne sposobnosti, vizualna intuicija in fantazija. Kakor vidimo, se utegne na osnovi organske slabosti vida razviti vizualni (eidetični) tip. Od različnih drugih okoliščin pa ostane odvisno, ali se iz tega razvije poseben dar za slikarstvo, kiparstvo, arhitekturo ali čisto deskriptivni talent.

Sleherna manjvrednost organov izsili podobno kompenzacijo v duševnem življenju individua. Adler imenuje duševno usmerjenost in duševne lastnosti, ki so nastale na osnovi organskih lastnosti, njihovo »psihično vrhnjo stavbo« (»psychischer Überbau«).

Seznani smo se torej s shemo: organska osnova — kompenzacija — psihična vrhnja stavba. Psihično vrhnjo stavbo oblikujeta smer in potek kompenzacije. Kako se izvrši kompenzacija pa je odvisno od najrazličnejših okoliščin. Da bi to pojasnili, ostanimo pri primeru kratkovidnega otroka. Prej smo navedli, kako se razvije eidetični tip na osnovi manjvrednosti vida. Seveda pa nikakor ni potrebno, da bi se iz vsakega kratkovidnega otroka razvil eidetični tip ali celo slikar ali arhitekt (»n a d k o m p e n z a c i j a«). Lahko se zgodi čisto drugače. Kratkovidni otroci so pogostoma videti neumni in nerodni (bolščeči pogled, odprta usta). Včasih zadostuje, da se tovariši pri igri, starejši ljudje, učitelji, »vzgojitelji«, prijatelji družine ali družinski člani sami, skratka ljudje njegove okolice vedejo proti otroku, kakor bi bil v resnici neumen, in s tem povzročijo razvoj, ki ne kaže nobene kompenzacije v obliki kakšnega pozitivnega treninga, zato pa kultivira otrok dozdevno »neumnost«, »zabitost«. Otroku, ki mu ljudje ne zaupajo, tudi sam sebi ne zaupa; izgubil je pogum, zato sploh ne poizkuša, da bi se boril proti težkočam, temveč si prizadeva, na drugačen način z a v a r o v a t i svoj položaj. I z o g i b a se svojim nalogam, češ da je nesposoben; morda se bo izgovarjal ravno s svojo kratkovidnostjo. Pogosto vidimo take otroke, kako se delajo neumne in se z obupanim obrazom pretvarjajo, kakor bi prav zares ne videli popolnoma nič. Ker jim manjka p o g u m a, ki bi bil potreben, da bi premagali težave, »a r a n ž i r a j o« nespretnost in nemoč, da bi se izognili nalogam. Tak otrok kompenzira torej svojo organsko manjvrednost tako, da napravi iz nje s r e d s t v o, s katerim sili — razrešen svojih dolžnosti — ljudi okoli sebe, da te dolžnosti namesto njega prevzamejo. Tu že vidimo zelo problematičen razvoj.

To je razvoj, v katerem je moral Adler odkriti druge, bolj zamotane mehanizme, kakor pa je preprosta kompenzacija organske manjvrednosti. Mogel je ugotoviti, da organski ustroj sam po sebi vsekakor še ne določa ene same možnosti razvoja. Tipe v Kretschmerjevem¹ smislu je mogel sprejeti le s pridržkom. Dejstvo, da dopuščajo organske lastnosti razvoj v različnih smereh, spremenljivost tipov, velika množina opazovanj treninga, izgube poguma in načina, kako se ljudje izogibajo življenjskim nalogam ter se pred njimi zavarujejo, kako si v ta namen aranžirajo sredstva — vse to mu je vsiljevalo v zmerom razločnejši obliki sklep, da gre tu za različne poskuse, premagati eno samo, zmeraj ponavljajočo se težavo, neko osrednjo težavo, ki jo nekako določa z n a č a j č l o v e š k e v r s t e (»Menschlicher Artcharakter«). In to osrednjo težavo, na katero trči v s a k človek na začetku svojega individualnega razvoja, je opredelil kot o b č u t j e m a n j v r e d n o s t i, ki ga povzroči položaj

¹ Ernst Kretschmer: Körperbau und Charakter, III. Aufl. Berlin 1922. — V tem delu skuša razlagati K. različne tipe značajev z ustrežajočimi telesnimi tipi.

otroka. Občutje manjvrednosti bi lahko označili kot psihično vrhnjo stavbo prvotne telesne šibkosti otroka, hkrati pa kot rezultat občutka slabosti v razmerju do okolice. Dete je v vsakem oziru odvisno od neskončno močnejšega in sposobnejšega odraslega človeka; docela je izročeno njegovi samovolji (mnogih ravnanj odraslih ljudi otrok ne more razumeti kot smiselnih, v njegovem poenostavljenem zaznavanju se mu morajo zdeti samovoljno tiranstvo); čim se v njem razvije za to potrebna inteligenca, se mu vsili primerjava z odraslimi, v razmerju do njih pa se mora počutiti neizmerno manjvrednega. In kakor izsili organska manjvrednost svojo kompenzacijo, tako vodi tudi psihično občutje manjvrednosti do svoje kompenzacije: do težnje, premagati šibkost ter postati prav tako popoln in močan kakor odrasli. Kakor smo že videli pri organski manjvrednosti, je posledica te težnje pozitivni trening (razvijanje sil), čigar rezultati dadó otroku samozaupanje in povzročé, da prvotno občutje manjvrednosti kmalu pozabi, ali pa trening v negativni smeri, to se pravi, prej omenjeno izogibanje dolžnostim, aranžmani in triki. V tem primeru se občutje manjvrednosti poglobi. Različni prikrivalni manevri naj bi prevarali človeka samega in njegovo okolico, prava kompenzacija pa se nasilno uveljavi: čim globlje je občutje manjvrednosti, tem intenzivnejša je težnja po samopoveličevanju in podjarmljenju okolice. Kdor je močan, ne potrebuje pomoči drugih, kdor je šibek, sili druge, da bi mu služili; in ker to seveda ne gre brez trenja, mora priti do konflikta s skupnostjo. Prvi tip se vrašča v družbo in sodeluje ž njo, drugi se postavi družbi nasproti in terja od nje tisto, kar bi skupnost mogla normalno od njega pričakovati. Tako se razvije tisto, kar imenuje Adler »nervozni značaj«.

III. Skupnost in posameznik

Kakor smo videli, so morali Adler in njegovi sodelavci, če so si hoteli razložiti opazovane pojave, kmalu pričeti tudi z obravnavanjem razmerja med posameznikom in družbo. Adlerjeva raziskovanja je pri tem usmerjal njegov socialistični svetovni nazor, ki se je tako na njegovem delovnem področju plodno uveljavil. Na kratko se hočemo seznaniti z Adlerjevim mnenjem o odnosu posameznika do skupnosti.

Človek spada v tisto vrsto živih bitij, ki lahko obstajajo edinole v skupnosti. Taka bitja so kot posamezniki v razmerju do vesoljstva povsem brez moči; kot posamezniki so obsojeni na propad, kajti izročeni so na milost in nemilost klimatičnim vplivom, naravnim katastrofam ali napadom močnejših bitij, pogosto celo nesposobni, preskrbeti si življenjska sredstva brez pomoči drugih, po večini istovrstnih bitij. Obstoj jim omogoča šele strnitev v družbo, njihova podružbljenost, ta bolj ali manj organizirana zaščita pred škodljivimi učinki obdajajočega jih sveta in s skupnimi naporimi dosežena preskrba življenjskih sredstev. Ta biogenetično dana nujnost skupnosti je izvor značaja človeške vrste.

Ohranitev vrste, ohranitev skupnosti je potemtakem najprvotnejši diktat samoohranitve. Ohranitev vrste pa zahteva, da prispeva vsak posameznik svoj delež k rešitvi skupne naloge. Ta prispevek je delo. Od primitivnega posameznikovega napora v prazgodovini do najzamo-

tanejših opravkov sodobnega človeka je ostalo delo prvobitna življenjska funkcija, katere naloga je, služiti ohranitvi vrste, človeški skupnosti.

Druga človekova prvobitna življenjska funkcija, ki služi ohranitvi vrste, je njegova soudeležba pri razmnoževanju, torej njegovo spolno življenje. Razpravljati o tem, ali je za ohranitev vrste prvotnejšega pomena delo ali seksualna funkcija, bi bilo odveč, zakaj jasno je, da ohranitev vrste ni mogoča niti brez dela niti brez razmnoževanja.

Medtem ko je Freud v svoji praksi osredotočal vso pozornost na spolno funkcijo ter je prišel do zaključka, da je »odrivanje« spolnega nagona poglavitni vzrok nevrotskih pojavov, si je Adler prizadeval, razširiti svoja opazovanja na vso celoto postavljenih problemov. Tako je imel predvsem priliko ugotoviti, da se morajo boriti s težavami nevrotskega značaja vsi ljudje, ki — iz kakršnegakoli vzroka — ne izvršujejo te ali one prvobitne življenjske funkcije. Iz tega je sklepal, da je človek po sami naravi stvari, to je zaradi svoje pripadnosti k vrsti, k skupnosti »*hominis sapientis*«, prisiljen izvrševati ti življenjski funkciji, če se noče znajti v konfliktu z družbo in samim seboj. Razen teh dveh pa je Adler ugotovil nujnost še neke tretje funkcije, katere izvrševanja sicer ohranitev vrste ne terja več neposredno, ki pa izhaja iz dejstva podružbljenosti: gojitev medčloveških (družabnih) zvez. Res je sicer — kakor bi mogel trditi kak zabubljen individualist —, da jamči za ohranitev vrste že izpolnjevanje prvih dveh življenjskih funkcij, a prav tako tudi velja, da lahko povzroči zanemarjenje te tretje funkcije, torej nedostatno gojenje medčloveških zvez, motnje v prvih dveh. Kdor živi ločeno od družbe, težko najde spolnega partnerja; in prav tako lahko se primeri, da morebiti tudi odlično izvršena amaterska dela vendar ne dadó ustrežajočega sadu, ker njihov namen in smoter pač ni korist skupnosti (tako na pr. delo k sreči izumirajočega tipa »zasebnega učenjaka«). V tej zvezi ni treba širše obravnavati dejstva, da ima človek, ki ne goji prijateljskih stikov, po navadi težave s svojo okolico, ker se pomanjkanje prijateljstva kmalu razvije v očitno sovražnost. Vendar lahko brez večje nevarnosti za sistem individualne psihologije skrčimo pomen te tretje življenjske funkcije na eno izmed potreb duševne higijene.

Pravilno izvrševanje omenjenih treh življenjskih funkcij zagotavlja hkrati ohranitev vrste in človekov individualni obstoj; jamči za zdravo razmerje med posameznikom in skupnostjo in s tem — po Adlerju — za njegovo duševno zdravje. Pravilno izvrševanje teh funkcij predstavlja hkrati posameznikovo uresničevanje, njegovo realizacijo skupnosti. Izvrševanje teh funkcij dokazuje obstoj čuta za skupnost in je obenem le-tega posledica. Ta čut za skupnost je izraz zgoraj omenjene biogenetično dane socialne povezanosti ljudi. Ta čut za skupnost (rajši bi ga imenovali težnja po skupnosti) prinese človek po svoji biogenetični (oz. filogenetični) tradiciji s sabo na svet. Občutje manjvrednosti pa je tisti moteči činitelj, ki razmah čuta za skupnost ovira ter ga pogosto celo zatire in zamori. Človek s povsem uveljavljenim čutom za skupnost, človek, čigar težnja po varnosti se sklada z interesi skupnosti, to je »zdravi«, »normalni« človek. Tisti pa, čigar občutje manjvrednosti se bije s čutom za skupnost, čigar čut za skupnost je

okrnjen, čigar težnja po varnosti nasprotuje interesom skupnosti, je »bolni«, »nenormalni«, »nervozni« človek, »nevrotik«. Razmerje posameznika do skupnosti lahko torej ponazorimo kot odnos njegovega občutja manjvrednosti do njegovega čuta za skupnost (individuuum: skupnost, občutje manjvrednosti: čut za skupnost). Ker pa vemo, da doživi vsak človek — vsaj v otroški dobi — občutje manjvrednosti, lahko sklepamo, da nosi v sebi v večji ali manjši meri vsak človek tudi pogoje za »nervozni značaj«. Da drugače sploh ne more biti, bo pokazalo raziskovanje činiteljev, ki določajo človekov individualni razvoj.

(Se nadaljuje.)

KREFLOVA KMETIJA

DRAMA V TREH DEJANJIH — IVAN POTRČ

Jura Krefl, zapit posestnik, 56	Ciglar, Kreflov viničar, 70
Liza, žena, 58	Mimika, njegova hči, Ivanovo dekle, 21
Ivan, sin, študent, 24	Lebrovka, 36
Ančka, hči, por. Toplak, 25	Štefek, njen otrok
Vinko Toplak, sin propadlega krčmarja, Ančkin mož, 23	Hrenkov Franci, 20
Franček, 21	Duhovca, 53
Lizika-Elza, 19	Obrezači
Poltek, 14	Stric Janža, preužitkar pri Kreflu, 76
Milika, 12	Rujsova Trezika, nezakonski otrok, občinska sirota, 12
Franc Vilčnik, posestnik, predsednik posojilnice, kronski upokojenec (bivši žandarmerijski stražmojster), 65	Pogrebci, bajtarji, bajtarke
	Mrtvo Matjašičevo truplo

Družinska izba pri Kreflovih. Sodobnost. Pozna jesen.

PRIZORIŠČE

Široka kmečka družinska soba pri Kreflovih; podoba nekdanje bogatije. V zadnjem levem kotu hrastova miza; samo, da so noge najedene od črvov in da je spodnja prečnica, ki veže sprednji dve nogi, natrta. Ob stenah za mizo dvoje klopi; nad klopmi odrta stena, ponekod do opeke in klanega kamenja. (Omet so odrli Kreflovi otroci, ko so se preganjali po klopeh in stolih okoli mize, ko so zvečer kleče večerjali po klopeh, ker so se bali strahov pod mizo.) Pred mizo stoli. Ob desni steni v ozadju počez dve zakonski postelji, prekriti z umazanimi in raztrganimi rdečkastimi pregrinjali. Posteljnine: ličja in slame je malo, da postelje niso niti polne in so podobne koritom. Zglavja so za spoznanje višja; sicer so pa po vznožju nametane in razmetane suknje, kikle — vse raztrgano in pomazano; na sredi postelje še ponošen klobuk. Pred posteljami na tleh smeti, ličje, slama (pred kakim tednom jih je Lizika zadnjič postlala, pometla pa ni); pod posteljami blatni škornji in košare. V ospredju na desni rumenkasto umazane pečnice nizke kmečke peči; okoli vegasta klop; nad pečjo vise s stropa palice; na njih, po klopi in po peči: cunjje, klobuki, predpasniki, čevlji, škornji, krtače, stari zamaščeni časopisi (»Slovenski gospodar«, »Domoljub«); na peči koruza; po pečnicah se suše nogavice, zaprane srajce in podobno.

INDIVIDUALNA PSIHLOGIJA, NJENE ODLIKE IN NAPAKE

L. NOVAK

IV. Determinante individualnega razvoja

Individualno psihološko raziskovanje pozna pet činiteljev, ki določajo razvoj individua: 1) organski ustroj, 2) spol, 3) razredna pripadnost, 4) družinska konstelacija in 5) vzgoja.

O organskem ustroju kot determinanti individualnega razvoja smo že govorili. Adlerjev nauk je izšel iz njegove razprave o organskih manjvrednostih; na tej stopnji je še v glavnem naravoslovje. V svojem nadaljnjem razvoju pa se ta nauk zmerom bolj bliža sociologiji. Že pri obravnavanju organskih manjvrednosti in njihovih kompenzacij se je pokazalo, kolikšen je socialni pomen teh lastnosti. Kajti z organskim defektom obremenjenemu človeku se ni samo boriti z organskimi težavami, ki izvirajo iz njegove napake, temveč se istočasno zaveda, da se razlikuje od soljudi. Ni pa vseeno, ali je ta razlika neznatna, kakor na pr. pri lahki kratkovidnosti, ki je nihče ne opazi, ali če gre za resnejšo razliko, ki ustvarja pogoje za poglobitev občutja manjvrednosti, kakor na pr. pokvečenost. Tu se človeku nenehoma vsiljuje primerjanje s soljudmi, a tudi ti reagirajo nanj na način, ki ga ni mogoče nápak razumeti. Ravno primerjanje s soljudmi na eni in njihova reakcija na drugi strani izpodbadata organsko manjvrednega človeka k posebno intenzivnim stremljenjem po kompenzaciji. Čim očitnejša je napaka, tem močnejša so ta stremljenja. V skrajnih primerih pa pride večinoma do nadkompensacije. Kakor je lahko posledica napake v srčnih zaklopkah hipertrofija srčnega mišičevja, tako utegnejo napake tistih organov in organskih sistemov, s katerimi je človek v zvezi z okolico, povzročiti nadkompensacijo v obliki posebnih sposobnosti, »nadarjenosti«, pretirane občutljivosti itd. Slikar s slabim vidom, naglušni skladatelj, ostroumni grbavec so znani tipi. Po večini pa je odnos takih ljudi do okolice vse prej ko harmoničen. V svojih otroških letih so bili nekateri izobčeni in prezirani, drugi razvajeni in oboževani; odkod naj torej vzamejo smisel za harmonične medčloveške odnose, če jim niso pomagale izjemno srečne okoliščine? Skoraj v vseh takih primerih je občutje manjvrednosti v obratnem sorazmerju s čutom za skupnost; čim močnejše je občutje manjvrednosti, tem šibkejši je čut za skupnost. Le poredkoma srečamo take posebno »disponirane« ljudi, katerih osrednji problem ni bolesta težnja po uveljavljenju in moči, ki usmerjajo svojo kompenzacijo vzporedno z vraščanjem v človeško skupnost.

Eminentni socialni pomen organskih lastnosti je vsekakor jasen. Hkrati pa izhaja iz tega dejstva zaključek, da v družbi, katere človečnost je daleč, le predaleč od zaželenega, težke organske napake morajo voditi v nevrotske težave. Iz tega pa zopet sledi, da ne zahteva sociološko usmerjeni psiholog edinole človečnosti, marveč družbeno ureditev, ki tako človečnost omogoča oziroma je človečnost eno njenih značilnih svojstev.

O pomenu spola kot determinante individualnega razvoja obstoja tolikšna množica mnenj in teorij ter je tudi sama individualna psihologija prispevala v tej smeri toliko gradiva, da se v okviru tega članka niti površno ni mogoče spuščati v to vprašanje. Naj zadostuje nekaj (individualno-psiholoških) opazk. V matriarhalni in patriarhalni družbeni ureditvi se moški in ženski značaj po naravi stvari razvijata na bistveno različen način. V naši patriarhalni družbi označuje življenjski start ženske neki »handicap«, ki ga je težko izravnati. Od otroških let vtepajo deklici v glavo zavest o podrejenosti ženske vloge. »Ti si le dekle« — »To se dekletu ne spodobi« — itd. Lastne izkušnje in opazovanje sveta odraslih potrjujejo dekletu, da je vse, kar je ženskega, manj važno od moškega, da je ženskost istovetna z nemočjo, brezpravnostjo, kratko in malo z manjvrednostjo. »Žensko« pomeni toliko kot »spodaj«, »moško« toliko kot »zgoraj«, kakor se izraža Adler. Ta shema »zgoraj-spodaj« zasleduje žensko v vseh življenjskih položajih in njena posledica so neredko kompenzacije, ki jih v naši družbi navadno označujejo za »ženske« (tudi »babje«!) lastnosti: zvijačnost, lažnivost, zahrbtnost, hinavščina in podobno. Jasno je, da to niso prav nobene »ženske« posebnosti. Take lastnosti razvija vsak posameznik, ki ga k temu sili njegov inferiorni položaj. Tako nastane tako imenovana »suženjska morala«. Vidimo pa, da se ta »suženjska morala« utegne razviti tudi v kolektivni obliki, tam, kjer je stoletja dolgo gospodovala »morala gospodarjev« (»Herrenmoral«) drugega kolektiva. Pogosto kompenzirajo ženske svojo zapostavljenost na način, ki je za našo družbo zlasti značilen. Dekle se skuša vesti kakor se vedejo moški, jih v »moškosti«, če je le mogoče, celo prekositi ter tako manifestirati socialno enakovrednost ali premoč »nad moškim«. To stališče imenuje Adler »moški protest«. Lahko pa pride tudi do takele sheme: »Če sem že ženska, hočem biti čisto posebne vrste ženska, in moški naj čutijo mojo oblast nad svojimi srci!« Tako se razvije tip ženskega don Juana. Temu pravi Adler »moški protest z ženskimi sredstvi«. V vseh svojih stopnjah ima to stališče en sam smisel, namreč izkonstruirati iz ženske podrejenosti njeno premoč. Ta pojav je tem pogostejši, čim strožji je patriarhalni, moškega poveljujoči sistem. Na drugi strani pa kajpak tudi moški posameznik prav v tem sistemu nima lahkega položaja. »Izkaži se, da si mož!«, »Take stvari počno vendar samo dekleta!«, »Tak si ko kakšno dekle!«. V shemi »spodaj-zgoraj« se skrivajo za moškega prav tolikšne nevarnosti kakor za žensko, le z obratnimi predznaki. Moška vloga nalaga dolžnosti (biti »zgoraj«). Biti kos tem obveznostim je toliko težje, kolikor prevzetnejša so pričakovanja in kolikor globlje je zakoreninjeno občutje manjvrednosti. Iz te sheme izvirajo pogosto najpresenetljivejši nevrotični primeri in vsakovrstne perverzije. Nobeno drugo doživetje v razvoju posameznika ne izziva v tolikšni meri nastanka težnje po razvrednotenju (»Entwertungstendenz«) ne le v razmerju do drugega spola, temveč do soljudi sploh. Čim močnejše je iz spolne vloge izvirajoče občutje manjvrednosti, tem izrazitejša je težnja po razvrednotenju nasproti drugemu spolu in s tem v zvezi tem šibkejši čut za skupnost.

Vidimo že: dokler bo patriarhalno organizirani družbeni red obreme-

njeval pretežno večino ljudi s spolno shemo »spodaj-zgoraj«, ne morejo eksistirati ljudje, ki bi na kakršen si že bodi način ne bili nevrotsko disponirani. Tu pa se tudi skriva ključ Freudovega naziranja, da so vse nevrose seksualnega izvora.

Sledeča determinanta kolektivnega značaja, ki usmerja individualni razvoj, je razredna pripadnost. Ni treba dokazovati, da se morajo na pr. trije otroci istega spola s približno istimi organskimi lastnostmi zelo različno razvijati, če pripada prvi delavskemu razredu, drugi malomeščanstvu in tretji veliki buržuaziji ali aristokraciji. Razen zavednega, hotenega vplivanja na otroka v smislu interesov njegovega razreda obstoji tudi nehoteno vplivanje, ki učinkuje znatno močnejše in trajnejše kakor zavedno vcepljanje kakšne »morale gospodarjev« v okolju posedujočih ali kake razredne doktrine v proletarskem okolju. Vsekakor utegneta tako beda kakor bogastvo končati v kriminalu ali na kliniki, vendar so izhodišča, pota in oblike takih usod zelo različne.

Posebno važen je gospodarski položaj družine, zlasti pri tako imenovanem srednjem stanu. Napredujoče obubožanje tega stanu je v kričečem protislovju s tipično težnjo malomeščana, s težnjo, priti »navzgor«, s težnjo po blaginji in vzponu na družbeni lestvici. Otrok iz čedalje revnejše malomeščanske družine se zakrknje v občutje manjvrednosti, ki izvira iz primerjanja s premožnejšimi krogi; to občutje kompenzira po večini z boleznim stremuštvom, zavistjo in nevoščljivostjo, včasih pa tudi z nemočnim protestom, čigar končni rezultat je tip deklasiranca. Raziskovanja najrazličnejših vrst individualnega občutja manjvrednosti, ki jih določa razredna družba, in njihovih kompenzacij, nastanek značilnih družbenih tendenc v nekem kolektivu, tendenc, ki kažejo agresivno ost proti drugemu kolektivu — vse to je posebna téma, katere obravnavanje bi prestopilo okvir te razprave.

Determinantna sila družinskega položaja, v katerem raste posameznik, je vsekakor socialnega značaja, posredno pa jo sooblikujejo pogoji kolektivne narave. Najstarejši otrok misli in čustvuje drugače kakor najmlajši ali srednji, kajti od svoje okolice so na različen način odvisni. V srednjem stanu, zlasti pa še v višjih družbenih plasteh ima prvorojenec posebne privilegije. Verjetno se zato razvije v predstavnika avtoritete. Srednji otrok se čuti često utesnjenega med avtoritarnim najstarejšim in večinoma razvajenim najmlajšim otrokom; zategadelj sili iz družine in prinese v življenje malo smisla za idilično domačnost. Edinec je zelo izpostavljen nevarnosti »razvajanja« in v resnici je malo »edincev«, ki kaj dosežejo v življenju. Če se rodi kot prvi otrok deklice, pomeni to za starše (posebej v malomeščanskih družinah) po večini razočaranje. Če se pozneje rodi sin, je to za deklico navadno hud udarec: zvečine jo odslej zaradi brata povsem zanemarjajo. Itd. Družinsko življenje delavskega razreda je spet čisto drugačno. Tu odloča ekonomski diktat. Večinoma sta oče in mati primorana delati v tovarni, delavnici ali kjerkoli že in s tem preživljati družino. Otroci žive brez nadzorstva in grede po večini na cesto². Prvorojenec v tem okolju kajpada ni predstavnik avto-

² Adler sam je bil otrok revnih malomeščanskih staršev. Okoliščine so hotele, da je šel na cesto. Tam mu je bilo bolje ko doma. Otroci s ceste so

ritete, pač pa v mnogih primerih pomaga preživljati družino. Nič tako razločno ne določa razmerja posameznika do skupnosti kakor razmere v družini, v kateri je zrasel.

Treba je spregovoriti še nekaj besedi o vzgoji kot determinantnem činitelju človeškega razvoja. S pojmom »vzgoja« označujemo v splošnem zavedno, sistematično vplivanje na posameznika, vplivanje, ki ga izvajajo ljudje, katerim je to nalogo namenila družba. Vzgoja je potemtakem socialna funkcija, ki jo določajo družbene norme, torej socialna aktivnost v obliki medsebojnega učinkovanja med vzgojiteljem in gojencem. O vlogi in pomembnosti vzgoje ni pisala samo individualno-psihološka literatura, ampak je bilo o njej že od davnih dni izrečenih toliko tehtnih besed, da bi bilo odveč, govoriti znova o tem. Vendar naj opozorimo na okoliščino, ki jo je specialno upoštevala individualna psihologija. To je razmerje vzgojitelja do problema vzgoje. Zelo številni so starši in vzgojitelji, ki imajo določeno pedagoško koncepcijo, katero pa s svojo prakso dosledno zanikujejo. Na tem mestu ne gre za to, da bi našli nepregledno vrsto tipov takih vzgojiteljev; zakaj naj bodo njihova vzgojiteljska načela kakršnakoli že, rezultat take »vzgoje« mora biti prav dvomljiv. So pa mimo tega tudi starši in med poklicnimi vzgojitelji učitelji in profesorji, ki sploh ne premorejo nobene pedagoške koncepcije. A tudi v tem primeru moramo govoriti o vplivu vzgojitelja na otroka, zakaj to vplivanje je tudi nehoteno ter se izraža kot avtomatično medsebojno učinkovanje med odraslo okolico in otrokom. Oče na pr., ki kompenzira svoje socialno občutje manjvrednosti s tem, da igra gospodarja družine, dela (pedagoške) napake, ki povzročijo v otroku isto občutje manjvrednosti in iste tendence po kompenzaciji v obliki stremjenja po oblasti. V takih in podobnih primerih se zlasti jasno pokaže, kako prenaša vzgoja karakterne lastnosti iz roda v rod. Po vsem tem se nudi individualno-psihološki praksi poleg vprašanja vzgoje še problem vzgojitelja, oziroma vzgoje vzgojitelja.

Kakor smo videli, so vsi činitelji, ki določajo človekov individualni razvoj, nujno socialnega značaja. Dosledno temu spoznanju je dospela individualna psihologija na področje sociologije. V kulturni zgodovini človeštva je bil to prvi resni, četudi le deloma posrečeni poskus, najti sintezo med psihologijo in sociologijo. Te sinteze pa Adler in njegovi sodelavci niso hoteli razumeti zgolj teoretično, marveč so si prizadevali, na osnovi svojih spoznanj ustvariti splošno uporabno prakso; uporabna psihologija (»angewandte Psychologie«), to je bilo njihovo geslo. Tako se je na širokem delovnem področju razvila tista veda in tista praksa, ki jo njeni avtorji imenujejo individualno psihologijo.

V. Poglavitna torišča individualne psihologije.

Individualna psihologija je eksakten nauk o značaju ali — kakor se izražajo individualni psihologi — znanstveno spoznavanje

imeli svoj kolektiv, ki je zapustil v Adlerju odločilne vtise. Kjer vlada tovarišstvo, postane človek tovariš, in najsi tudi mu dá dom za to malo pogojev. — V drugačnih primerih pa je cesta lahko kajpak tudi nevarna.

človeka; znanstveno zategadelj, ker je individualna psihologija sposobna, po eksaktni poti ugotoviti vzroke, ki določajo način človekovega dejanja in nehanja. Te vzroke odkriva po metodi, ki jo je posnela po psihoanalizi, ki pa je v primeri z le-to vendar izdatno obsežnejša, kajti probleme obravnava dosledno v vsej njihovi celotnosti in njihovih medsebojnih zvezah. Poleg simptomatičnih nevrotskih pojavov, sanj, spominov, motenj v spominu, nehotenih napak itd. analizira podrobno vsa dostopna dejstva, ki se tičejo v 4. poglavju opisanih činiteljev. Naj bo predmet njenega raziskovanja neznatni refleks ali pa še tako drastična lastnost ali navada — vedno ga razlaga v zvezi s celotnim vzročnim kompleksom. Ali individualni psihologiji ne gre samo za ugotavljanje vzrokov nekega razvoja in njihovih rezultatov, temveč si prizadeva, s pomočjo razvojnih zakonov, ki jih je odkrila, sklepati tudi na človekov bodoči razvoj. To torej pomeni, v najširšem smislu izraza obravnavati probleme v njihovi celotnosti in medsebojni zvezi, jih obravnavati dialektično, to se pravi, kot nekaj nastalega in obenem nastajajočega, kot nekaj, kar se stalno razvija. Enotnost subjekta in objekta je teoretična osnova individualne psihologije, medsebojno učinkovanje med subjektom in objektom pa predmet njenega obravnavanja. Na eni strani obstoji medsebojno učinkovanje med individuom in okolico, pri čemer se med njima menjavata vlogi subjekta in objekta (Künkel: »transitivna dialektika«), na drugi strani pa so organski ali zavestni činitelji v samem individuu v medsebojnem učinkovanju, tako da je individuum tudi v samem sebi hkrati subjekt in objekt, ki vzajemno delujeta drug na drugega (Künkel: »intransitivna dialektika«). Da more biti individualno-psihološka dialektika, če hoče doseči svoj smoter, edinole materialistična, je po dosedanjih izvajanjih jasno.

Ker natanko pozna vzroke nepovoljnega človekovega razvoja, more individualna psihologija pokazati tudi pogoje povoljnega razvoja. S to možnostjo se je individualna psihologija izdatno okoristila in je tako ustvarila individualno-psihološko profilaktično (odvrnitveno) pedagogiko in pedagogiko zdravljenja (terapevtična pedagogika, »Heilpädagogik«).

Individualno-psihološka vzgojna metoda izhaja iz podmene, da prirojene organske lastnosti v najmanjši in vplivi okolja v največji meri določajo človekov razvoj. Sposobnosti in lastnosti značaja se razvijajo pod vplivom že navedenih petih determinant; ena med njimi je vzgoja. Naloga vzgoje naj bi potemtakem bila, izogniti se vsem škodljivim vplivom oziroma jih nevtralizirati ter podpirati otrokovo pozitivno razvijanje. Treba je torej, kakor bi se izrazil individualni psiholog, pomagati otroku, da nadomesti občutje manjvrednosti s samozavestjo in čutom za skupnost. Vemo pa, da to omogoča edinole konkretna in pozitivna dejavnost. Za to dejavnost pa je potreben »začetni kapital poguma«. Zastršen, poguma oropan otrok ni zmožen take dejavnosti. Pogum pa spet dadó človeku samo pozitivne izkušnje, torej posrečeni podvigi. *Circulus vitiosus*? Ne. V glavnem gre za to, da se izognemo napakam, da ne oviramo sil, ki se prebujajo v otroku in teže k dejanjem (na pr. s pre-

tirano bojzljivostjo pri prvih poskusih hoje, z nervoznostjo in nestrpnostjo ob mnogih otroških vprašanjih, z avtoritativno strogostjo spričo otrokove živahnosti, nemira in čemernosti itd.), temveč da rast teh sil podpiramo ter jih sistematično kanaliziramo in reguliramo. To dosežemo s prijateljsko dobrohotnostjo do otroka, če mu nismo avtoriteta, ampak tovariš.

Ker je individualna psihologija spoznala sorazmerno majhno važnost prirojenih, podedovanih organskih lastnosti, na drugi strani pa veliki pomen treninga v razvoju posebnih sposobnosti, izhaja iz teoretične fikcije, da vsak človek zmore vse. S to nemo (včasih tudi izpovedano) podmeno daje slehernemu otroku pogum, ki je potreben, da bi se lotil določene stroke, in doseza na drugi strani, da ostajajo vsakomur vse možnosti subjektivne izbire odprte. Glede vprašanja nadarjenosti zastopa torej individualna psihologija najradikalnejše stališče, ki je sploh mogoče: slehernik zmore vse — in oporeka vsem reakcionarnim teorijam o človekovi izključni ustvarjenosti za kak poklic in o evgenični selekciji.

Glede vprašanja družinske ali skupne vzgoje otrok, glede koedukacije (skupne vzgoje dečkov in deklic) se podaja odgovor že sam iz 4. poglavja: kajpak kolektivna vzgoja, kajpada skupno vzgajanje obeh spolov. S skupno vzgojo se je najlaže mogoče izogniti vsem nevarnostim, ki smo jih spoznali v 4. poglavju; saj se v skupnosti izdatno laže razvijejo v otroku smisel za harmonične medčloveške odnose, tovarištvo in čut za skupnost. Namesto avtoritete odraslih, staršev, starejših bratov ali sestrá itd. vpliva na otroka »avtoriteta ustanov«. Vse to nedvomno vsaj nadomešča v meščanski družbi že tako in tako malce sumljivo ljubezen v družinski vzgoji.

Skratka, pogloblitve značilnosti individualno-psihološke vzgoje so radikalno odklanjanje dednostne teorije, osrednje vprašanje kompleksa »pogum — trening«, zavračanje avtoritarnosti in stremljenje po skupnem vzgajanju.

Obsežno poznavanje nevroz in psihoz, zlasti pogostega psihogenega nastanka nevrotskih simptomov (na pr. nespečnost), »izbire simptomov« itd. je omogočilo individualni psihologiji, da je z naslonitvijo na svoja pedagoška načela izoblikovala svojo psihoterapijo, ki kaže daljnosežne možnosti uspeha. Ta terapija obstoji v tem, da prikličemo človeku v zavest, iz kakšnih vzrokov in čemu se je zatekel k nevrotičnemu simptomu in nevrotičnemu stališču, da ga prisilimo, da se zave svojih avtomatizmov in njihovega namena (na pr.: »Če ti nekaj ne ugaja, jočeš. Čemu? Da bi ti pomagali.«), svojih dresatov (na pr.: »Če grem v družbo, doživljam poraze in blamaže. Torej ne pojdem v družbo.«); dalje obstoji ta terapija v razkrivanju »vodilne linije« človekovega življenja (na pr.: »Občutje manjvrednosti, ki ga vlačiš s seboj od svojih zgodnjih otroških let, kompenziraš s težnjo po oblasti.« — »Bom že še pokazal ljudem, kaj sem!« — »To je tvoj vodilni motiv. Vse, kar počneš, ima namen, bodisi zakriti tvojo slabost ali pa s podjarmljenjem drugih ljudi fingirati moč.«) — Terapevt pa svojega pacienta ne »razkrinka va« z brezobzirnim ugotavljanjem

dejstev, ki jih je dognal, marveč mu obzirno in prijateljsko rekonstruira vzročne zveze, iz katerih izhajajo z neubranljivo, vendar ne sramotilno logiko nameni in smotri njegovega nevrotskega stališča. Ko se to zgodi, obstane pacient pred eno samo alternativo: ne več pred vprašanjem, ali naj bo »zgoraj« ali »spodaj«, temveč pred vprašanjem, ali naj gre — kakršen je pač vsakokratni konkretni individualni primer — »s skupnostjo« ali »proti skupnosti«. Pacient se mora tedaj odločiti na l a s t n o o d g o v o r n o s t; individualni psiholog mu ne sme nikoli sugerirati njegovih odločitev in ga s tem razrešiti odgovornosti. Prednost individualno-psihološke terapije je torej zavračanje sugestivne metode. Pacient ni nikdar zgolj objekt zdravnikovega obravnavanja, ampak mu vseskozi ostane pridržana vloga subjekta, ki računa pri svoji samoanalizi edinole na pomoč terapevta. Če dá taka psihoterapija pozitivne rezultate, so pogoji za recidivo mnogo pičlejši kakor pri sugestivnih metodah, pri katerih se recidiva po navadi pojavi brž ko preneha sugestija delovati.

Kakor smo deloma videli v IV. poglavju, je individualna psihologija tudi napotek za duševno higijeno. To je treba razumeti doslovno; zakaž kar sledi iz individualno-psiholoških spoznanj, niso nobeni etični postulati, temveč v treznem utilitarizmu zakoreninjene praktične nujnosti. »Če hočeš biti zdrav, ne smeš delati tega ali onega«; ali: »Če nočeš biti bolan, moraš delati to in ono«. Treba je delati, a ne zato, ker to zapoveduje nravni ukaz, marveč zategadelj, ker je delo socialna nujnost, kateri se ni mogoče izogniti, ne da bi škodo povzročali ali škodo trpeli. Treba je živeti normalno spolno življenje, a ne zato, ker bi bilo drugačno početje nenravno, temveč zato, ker je to biogenetična, socialna, higijenska nujnost, mimo katere ne moremo brez škode. Z zavestjo odgovornosti prepojena vzgoja otrok ni npravna zapoved, ampak socialna nujnost, katere zanemarjanje se na mnogo načinov maščuje. Itd.

Kakor izhaja iz IV. poglavja, je individualna psihologija tudi družbena kritika. S tem, da opredeljuje petero determinant človekovega individualnega razvoja, ki veljajo za meščansko družbo, kot socialno vezane činitelje, in ugotavlja, da ni v naši družbi niti eden postavljenih problemov zadovoljivo rešen ter so deloma ta vprašanja v tej družbi sploh nerešljiva — postaja individualna psihologija teoretična negacija družbene ureditve, v kateri je nastala.

Materialistična sociologija je ugotovila, da mora nastati na določeni materialni osnovi ustrezajoča idejna vrhnja stavba in da obstoji med obema neprestano medsebojno učinkovanje. Individualna psihologija je v veliki meri dokazala, na kakšen način nastane taka vrhnja stavba ter je v vseh podrobnostih opisala mehanizem medsebojnega učinkovanja med osnovo in vrhnjo stavbo. Tako je izpolnila pomemben prostor v sistemu dialektičnega materializma. Dočim je materialistični sociologiji izhodišče za graditev in obrambo njenih tez družbena osnova, je individualna psihologija te teze neizpodbitno dokazala z raziskovanjem v obratni smeri, od vrhnje stavbe navzdol.

Kakor vidimo, se je individualna psihologija razvila do univerzalnosti, ki ji daje daleč preko njenega prvotnega okvira segajoč pomen.

(Se nadaljuje.)

SONCE V GORICAH

C. GOLAR

*Gorko, mogočno se sonce razliva,
žarke razsiplje in toči na griče —
s prsti blestečimi grozdek objema,
drami ga, mami in nežno mu kliče:*

*»Grozdek, nasrkaj se moje ljubezni,
mojih poljubov napij se gorečih,
grozdek, pozlati se, vroče zagori,
da sladkih boš usten in nedri kipečih!«*

*Grozdek pod vrhom sred bujnega trsa
naglo zbudi se in glasno zasmije,
gleda gorico, nebesa in sonce,
ki sije in lije na brajde in meje.*

*V mislih že v vino se zlato spreminja,
smeh se prešeren v goricah razlega —
pil bo gornik ga in truden popotnik,
pil bo veselje in zdravje iz njega!*

*Grozdek se smeje, žari in utrinja,
v jasnem ponosu in radostni sreči —
smejejo z njim se vesele gorice,
vitki topoli, v nebo plameneči.*

INDIVIDUALNA PSIHLOGIJA, NJENE ODLIKE IN NAPAKE

LEO NOVAK

VI. Zgrešene ambicije Adlerjeve šole

Gradeč na tej univerzalnosti pa so napravili nekateri vodilni individualni psihologi z Adlerjem vred napako, da so hoteli ustvariti iz individualne psihologije svetovni in življenjski nazor, s čigar pomočjo so upali vzbuditi tudi gibanje, ki naj bi spremenilo podobo sveta. Saj se pogostoma pripeti, da meščanski predstavniki kake vseskozi materialistično usmerjene vede ali doktrine zapuste objektivno področje raziskovanja ter pridejo na nekem drugem področju (po navadi v filozofiji) do protislovnih zaključkov. Kakor zmeraj v takih primerih, ne moremo tudi tu naprtiti teh napak sami individualni psihologiji, ampak jih moramo pripisati izključno na rovaš posameznih individualnih psihologov, ki pa se sicer svetovnonazorsko med sabo nikakor ne skladajo.

Tako se je na pr. Adler razvijal od socialnega borca do objektivnega znanstvenika ter je navsezadnje končal v nekakšni filozofiji, ki hoče priti do dna »Smislu življenja«. Skupina, katere ideolog je bil Berlinčan dr. Alexander Neuer in katere glasnik je Dunajčan dr. Leonhard Deutsch, je šla celo tako daleč, da je označila individualno psihologijo za duhovno znanost (»Geisteswissenschaft«), ki »predstavlja v sebi zaključen idejni sistem, ki mu ne moremo ničesar vzeti in ničesar pritakniti«. Credo te skupine je svojevrsten neoidéalizem, ki zanikava prirodoslovni determinizem, da bi s tem lahko sprejel indeterminizem za metodo mišljenja ter vstoličil teleologijo kot skrivnost vsega bivanja. Fritz Künkel, ena najvidnejših osebnosti med individualnimi psihologi, čigar »Vitalna dialektika« kaže neoporečno zasnovo in z izredno ostroumnostjo dejansko daje (kar je bil avtorjev namen) »teoretične osnove« individualne psihologije — Künkel se v svojih zaključkih na presenetljiv način pridružuje Drieschovemu vitalizmu. V Berlinu je delovala skupina skrajnih materialistov, katerih najmarljivejši predstavnik je bil Manes Sperber in ki si je do spremembe sistema v Nemčiji prizadevala osvoboditi individualno psihologijo sleherne idealistične navlake, pretiranega psihologizma in prav tako tudi vsakršnega sektaštva.

Vendar hočemo predvsem spoznati tiste nazore o ideološkem stališču in zgodovinskem pomenu individualne psihologije, ki so bili najbolj razširjeni in odločujoči v Adlerjevem krogu. V njihovi zgoščeni obliki jih najdemo v delu Erwina Wexberga »Individualna psihologija«, ki je najpreglednejša in vsebinsko najbogatejša publikacija s tega področja.*

Wexberg meni: »... individualna psihologija je v toliko pristen otrok svojega časa, kolikor skuša rešiti probleme duševnega dogajanja s pomočjo tehničnega postavljanja vprašanja. Zakaj vprašanja, ki jih skuša rešiti znanstveno poznavanje človeka, se ne glase nič drugače kakor takole: kako naj pravilno v naprej vidim dejanje in nehanje nekega človeka v danem bodočem položaju? — in: kako lahko na nekega človeka v določeni smeri sistematično vplivam? Vsa dognanja znanstvenega poznavanja človeka priznavamo samo v toliko za resnična, v kolikor so 'tehnično' resnična, t. j., v kolikor omogočajo pravilno prognozo in učinkovito zdravljenje. S tem pa se individualna psihologija vseskozi bliža tehničnim znanostim...« S temi izvaji soglašamo.

»Tako vidimo«, pravi W. dalje, »kako prodira v individualni psihologiji, ne da bi se tega na neki način sama zavedala, a vendar od leta do leta razločneje in čedalje bolj zavestno neko vrednotenje, ki se docela samo po sebi podaja iz usmerjenosti človeškega individualnega razvoja, tega razvoja k zmeraj višjemu uveljavljanju čuta za skupnost; že to dejstvo samo kaže na kulturnozgodovinski položaj individualne psihologije. Očitno je individualna psihologija na zatonu razdobja visoko

* Adler sam ni nikjer podal svojih razorov v tako zgoščeni obliki. Posnamemo jih lahko le iz njegovih številnih del in razprav. Najbolj zgoščeno jih je podal v delu »Poznavanje človeka«, ali to je zgolj popularen pregled, ki ga vrhu tega ni uredil Adler sam, temveč njegova hči.

individualistične kulture sama po sebi zrasla iz krize individualizma kot poskus, premagati ta individualizem, zagospodovati nad njim in poiskati na neki višji ravnini sintezo med osebnostjo in skupnostjo.« — Tudi s tem odstavkom se lahko strinjamo, razen z ugotovitvijo, češ da predstavlja individualna psihologija poskus, premagati individualizem. To je gotovo poskus, a kakor bomo videli, tudi zgrešen poskus, če naj izhaja le iz individualne psihologije same. Prav tako malo kakor katerakoli druga teorija more individualna psihologija premagati individualizem kot zgodovinski pojav, ki zajema cele kontinente; kakor smo videli v V. poglavju, ga lahko le s svojega stališča razčlenja in ga tako ideološko zavrača; premagati ga more edinole pri posameznikih in pri manjših skupinah.

W. nadaljuje: »Smisel in vsebino kulturnega individualizma najbolje označuje ugotovitev, da ni individualizem nič drugega ko ‚nervozni značaj‘ individualne psihologije v kulturnozgodovinskem merilu.« To tolmačenje sprejemamo. Toda če W. nadaljuje: »Tu kakor tam vidimo kot značilno potezo tisto težnjo po samopovelečevanju, ki jo lahko označimo kot težnjo po božji podobnosti. V individualistični dobi vodi ta težnja k imperIALIZMU, k oboroževalnemu tekmovanju sil, k svetovnim vojnám...« — tedaj preprosto zamenjava osnovo in vrhnjo stavbo, razen tega pa tudi kaže idealistično nagnjenje, ki se v opisnem delu njegove knjige malokdaj pojavlja v tako izraziti obliki.

Dalje: »... svetovnonazorske trojice: pesimizem, hedonizem in fatalizem ne opažamo zgolj v življenju posameznika, ta trojica izraža življenjski nazor dobe individualizma v krizi.« Pravilno. A W. takoj nadaljuje: »Bistvene poteze nevrotskega človeka vidimo v velikem obsegu ponovljene na pr. v filozofskem materializmu 19. stoletja, ki še danes živi v svobodomiselnem gibanju. Merjenje in primerjava tujega in lastnega napa, tuje in lastne sreče, poenostavljajoče, shematizirajoče zaznavanje, ki je lastno nevrotiku, se ponavlja v materialistični tendenci, pretopiti sleherno kvaliteto v kvantiteto, pustiti naposled obveljati na svetu eno samo merilo — neko energijo, ki si lahko nadene raznolike oblike.« Tu se W. razodene kot popoln idealist. Mimo tega je zašel v očitno protislovje z zakonom, ki ga je ugotovila individualna psihologija, da namreč postane nevroza akutna brž ko je prekoračena maksimalna obtežitev nevrotsko razpoloženega individua, da je torej potrebna neka kvantiteta, če naj nastane neka kvaliteta, in da ta nova kvaliteta zopet razpade v kvantiteto: v verigo nevrotskih simptomov, t. j. v neko kvantiteto, ki se na določeni meji znova lahko izprevrže v novo kvaliteto — v psihozo. Če odkriva W. v svobodomiselnem gibanju poteze nevrotskega značaja, utegne imeti prav glede na posamezne primere, kajti često se primeri, da nekdo kompenzira svoj protestni položaj v malomeščanskem okolju na ta način, da postane »svobodomislec« in je tako njegovo svobodomiselstvo obremenjeno z boleznimi avtomatizmi. Ali vsekakor je uganka, kako je mogel najti W. nevrotske poteze v celotnem filozofskem materializmu 19. stoletja. Ta filozofija je zrasla iz zgodovinskih pogojev in ni noben spekulativen kaos, kakor je svobodomiselstvo, marveč negibna, strogo logična konsekvencia ogromne izkušnje naravoslovnih ved.

Dalje: »Filozofski determinizem je napravil konec nauku o svobodni volji ter je zavrzel osebno odgovornost. Descendenčna teorija in nauk o dednosti sta opravila ostalo. Značaj je bil videti neko prirojeno, nespremenljivo dejstvo, usoda, ki bi se ji bilo nesmiselno upirati. Vsakdo je takšen, kakršen je. Pač si prizadevamo, da bi z vzgojo izboljšali, kar je mogoče izboljšati, ali navsezadnje se pač zavedamo, da ne dosežemo mnogo.« Če nekdo izrablja filozofski determinizem, nauk o dednosti, darwinizem itd. za opravičilo svoje fatalistične trpnosti, je to kajpak tipično nevrotsko stališče. Toda naprtiti krivdo za tako početje filozofskemu determinizmu je le čudovita zmeta. Razen tega dokazuje W. s temi stavki, da nezadostno pozna filozofski materializem, obenem pa, da se — čeprav socialist — slabo spozna na marksizem; zakaj sicer bi moral vedeti, da sta dejavnost in odgovornost posameznikov ena izmed konsekvenc marksističnega načela o enotnosti teorije in prakse. Vrh tega vidimo, da individualna psihologija (in ž njo kajpada tudi Wexberg) s svojo zahtevo po dejavnosti in zavesti odgovornosti in s svojo razlago, kako le-ti nastaneta ali ne nastaneta, sama potrjuje in spopolnjuje dialektični materializem.

W. nadaljuje: »Videti je, da daje Darwinov nauk o boju za obstanek, o tem, da zmožnejši preživi slabejšega, naravoslovno sankcijo individualizmu v gospodarskem življenju in podjetnikovemu stremljenju po oblasti. Laisser faire, laisser aller je torej pravilna metoda: priroda bo že napravila svoje. Če pridejo manjvredni pod kolesa — saj ravno to nam je potrebno: vzgon človeškega rodu, vzrediv ev nadčloveka z iztrebljenjem neuporabnih, morala gospodarjev. Individualistično-imperialistična pijanost nad močjo, nevroza držav in narodov vodita slednjič do svetovne vojne in do vsega, kar temu sledi.« To Wexbergovo osebno stališče je gotovo simpatično, kaže pa zopet grobo zamenjavanje osnove in vrhnje stavbe.

Dalje pravi W., da si je »individualna psihologija izbrala za svoj program, premagati individualizem, katerega konec napoveduje« in pride do »individualno-psihološkega gibanja«: »V to dobo prehoda (prva tretjina 20. stol.; L. N.) in kulturne krize pade nastanek individualno-psihološkega gibanja kot izrazito protindividualistične kulturne tendence; to gibanje gotovo ni razredno vezano, ampak se kot psihoterapevtična metoda obrača na vse ljudi, ki preživljajo v lastni duši neznosnost časovne stiske. Individualna psihologija odkriva nezavedne, nerazumljene korenike duševnih in kulturnih dogajanj: občutje manjvrednosti in izgubo poguma kot vzmet sleherne težnje po oblasti, strah pred odgovornostjo kot vzmet do religije povzdignjenega individualizma...« Dalje: »Če je torej individualna psihologija spoznala navidezno moč individualizma za nevrotsko nadkompensacijo ter je razgalila njegovo notranjo slabost, tedaj se je s tem prav za prav že postavila na svetovnonazorsko stališče. Njeno kulturnopolitično usmerjanje se mora gibati k socializmu. S tem kajpada na noben način ne mislim, da bi se to moralo zgoditi v korist katerekoli politične stranke, pač pa zoper vsako kulturno ali politično smer, ki v kakršnikoli obliki zastopa individualizem. Individualna psihologija vidi, da ji

v času tako globoko segajočih družbenih razlik in tako neenake porazdelitve dobrin in oblasti nikoli ne bo mogoče docela ali tudi le približno izpolniti svoj pedagoški program. Individualna terapija in vzgoja utegneta vedno zajeti zgolj (podčrtal L. N.) posameznike in morata, dokler ne bodo odstranjeni vzroki, ostati neučinkoviti za množice, ki so ju prav tako potrebne. Zato mora želeti individualna psihologija odpravo razrednih razlik, mora želeti brezrazredno družbo.« To je gotovo Wexbergova najboljša in najtreznejša formulacija, s katero je hkrati nakazal meje, do katerih segajo učinki individualne psihologije. A že na sledeči strani zaide v protislovje z navedenimi izjavami: »Če pa vidi individualna psihologija v uresničenju prečiščenega in zavestnega kolektivizma pogoj za duševno zdravje vseh ljudi«, (dotod je vse v redu, toda:) »si je na drugi strani vendar na jasnem, da tu zahteva kot pogoj nekaj, kar more biti šele posledica in rezultat njenega lastnega (podčrtal L. N.) dela.« Torej pra-prastara zmota, da lahko ustvarimo človeštvu srečo na zemlji z vzgojo, ne da bi morali prej spremeniti osnovo družbenega bivanja. In vedno znova srečujemo tisto mešanico treznosti, stvarnosti in nepoznavanja zgodovinskih dejstev in nujnosti, ki je tako značilna za poštene in prizadevne idealiste. Tako pravi W. na drugem mestu: »Ali ne glede na to tesno zvezo (z drugimi psihološkimi šolami; L. N.) se individualna psihologija po neki okoliščini razlikuje od vseh drugih in ne le sodobnih šol: ni zgolj teorija in ni le znanstvena metodika, marveč zlasti in predvsem in bolj ko vse drugo praksa.« Pred vsemi drugimi šolami jo odlikuje prednost, »da je postala osnova nove pedagogike in da se je na tem praktičnem področju« bolj ko druge šole »že danes v mnogočem uveljavila.« — »Individualna psihologija, kakor jo dandanašnji uče Adler sam in njegovi ožji učenci na ljudskih univerzah velikih nemških mest«, noče mimo tega »nič manj ko narediti vsakomur dostopno praktično poznavanje človeka, ki je bilo doslej pridržano prosvetljenim duhovom, velikim pesnikom in vzgojiteljem, napraviti iz njega nekaj, česar se bo mogel vsakdo naučiti. Na tej poti je kajpak najprej spoznala, da se poznavanja človeka ni mogoče naučiti kakor matematike; to učenje ni zgolj intelektualen proces, temveč preobrazba, ki sega v globine osebnosti. Ali ravno v tem se kaže poleg psihoterapevtičnega in pedagoškega veliki socialni pomen individualne psihologije. Če je pravilno in v koliko je pravilno, mora rastoče razširjanje individualno-psihološke življenjske modrosti (! — L. N.) voditi do duševne preobrazbe tako posameznika kakor družbe, do preobrazbe, ki jo bo morala upoštevati tudi sociologija prihodnjih dni. Naivno bi bilo, če takega učinkovanja ne bi pričakovali od individualne psihologije same, temveč od individualno-psihološke propagande...« — »Na drugi strani pa bo seveda slednji stavek, s kakršnokoli namero o tem napisan ali izgovorjen, sam po sebi postal propaganda za individualno-psihološke ideje. In ta učinek bo tem intenzivnejši, v čim večji meri bodo poklicani ohranili osnovni ton trezne stvarnosti, ki bo tuj vsakršni sektaški gorečnosti in vnemi za ustanavljanje religij. Ravno to pa je novost tega pojava v duhovni zgodovini človeštva: da ni postala prevratna praksa vsakdanjega dne kaka religiozna, iz čustva porojena misel, temveč znan-

stvena metodika; to je pojav, kakršnega smo doslej doživeli le enkrat samkrat na nekem drugem, čeprav sosednem področju, z nastopom Karla Marxa v družbeni znanosti.

Kakor je videti smela, je ta primerjava med marksizmom in individualno psihologijo v toliko upravičena, v kolikor obe teoriji ne le terjata enotnost teorije in prakse, ampak jo dejansko predstavljata; tudi dokazujejo argumenti individualne psihologije, kakor smo videli v V. poglavju, iste stvari kakor marksizem. Toda — tu se vnovič pojavita Wexbergova idealistična usmerjenost in njegovo nepoznavanje marksizma — metodi marksizma in individualne psihologije se zelo razlikujeta. Marksizem vé, da je najprej treba ukiniti obstoječo družbeno ureditev in da bo šele potem mogoče zgraditi novo družbo; individualna psihologija oziroma njeni najpomembnejši predstavniki pa hočejo kljub svojim nazorom, ki jih navaja W. v svoji knjigi (gl. citat o kulturno-politični usmeritvi k socializmu), spremeniti družbo s postopno penetracijo svojih idej in upajo na ta način postopoma doseči novo družbeno obliko; marksizem je materialistično-revolucionističen, ideologija pripadnikov Alfreda Adlerja pa je idealistično-evolucionistična.

A mi hočemo razlikovati med idealistično in reformistično ideologijo individualnih psihologov okoli Adlerja in pa med objektivno znanstveno vsebino individualne psihologije. Če bi hoteli uporabiti individualno-psihološko razkrinkovalno tehniko, bi lahko brez težav ugotovili, »čemu« so si ti psihologi izkonstruirali to ideologijo. A to bi bilo jalovo početje. Zategadelj naj rajši ugotovimo, da je zgodovina srednje Evrope v zadnjih letih to ideologijo docela ovrгла. V Nemčiji, posebej pa v Avstriji in tu spet v povsem izredni meri na Dunaju, je bila individualna psihologija nenavadno razširjena. Na Dunaju na pr. ni bilo le šolstvo pod močnim vplivom individualne psihologije, temveč je obstajala tudi množica individualno-psiholoških posvetovalnic za vzgojna in seksualna vprašanja in individualno-psiholoških vzgajališč, katerih sijajnih uspehov ne more nihče tajiti. Privatno in doma so pogostoma vzgajali po individualno-psiholoških načelih. Ta načela so si po večini prizadevale praktično izvajati tudi socialistične mladinske organizacije. Mrzlična publicistična delavnost, neštevilna predavanja in debatne prireditve, vse to je znatno pripomoglo k razširjenju individualno-psiholoških spoznanj in individualno-psihološke prakse. A kaj je po vsem tem ostalo po l. 1933.-34. in po nedavnih dogodkih? Morebiti osamljeni neupogljivi ljudje? Naj bo kakorkoli že, tudi predstavniki idealistične in reformistične Adlerjeve ideologije so morali spoznati, da individualna psihologija sama ne more delati zgodovine — kakor so l. 1934. radi priznali, da takratnega junaškega mučeništva dunajskih delavcev individualna psihologija ni ne hotela ne povzročila.

Naj torej še enkrat ugotovimo, da je individualna psihologija pomembna veda, ki je pač sposobna, povzročiti prevrat v pedagoški in psihoterapevtični teoriji in praksi in ki ji pripada važen prostor v sistemu dialektičnega materializma, ki pa mora prepustiti zgodovinske konsekvence tistim, ki vedo, kako se zgodovina človeštva razvija in — kako jo je treba delati. (Se nadaljuje.)

INDIVIDUALNA PSIHOLOGIJA, NJENE ODLIKE IN NAPAKE

LEO NOVAK

VII. Finalitetna teorija individualne psihologije.

Ko smo torej izvedeli, kaj je individualna psihologija, kaj bi hotela biti in kaj ni, prehajamo na obravnavanje njene finalitetne teorije, ki je bila hud kamen spotike. Nekateri so zaradi te finalitetne teorije neusmiljeno napadali celotno individualno psihologijo, nekateri individualni psihologi pa so ravno to teorijo ljubosumno branili. Šlo je prav za prav le za svetovnonazorska trenja. V praksi, zlasti v pedagogiki in psihoterapiji, pa je važna in potrebna zgolj finalna analiza, ki pa ni, da bi morala imeti kaj skupnega s teleologijo.

Finalitetna teorija individualnih psihologov Adlerjevega kroga se je razvila iz opazovanj tako imenovanih kompenzacijskih procesov. Naj to na kratko povzamemo.

Vsak posameznik predstavlja diferenciran organizem. Poglavitna značilnost slednjega organizma je njegova nedeljivost, njegova celotnost; je in-dividuum (nekaj ne-deljivega). Po tem se razlikuje od nežive materije, kajti ta se dá kvantitativno deliti, ne da bi pri tem izgubila svoje bistvo; živega organizma pa ni mogoče deliti, ne da bi se s tem porušila njegova bistvenost, namreč njegova živost, t. j. organiziranost njegovih funkcij, brez katere bi se spremenil v mrtvo snov. To sicer ne velja za nekatera nižja bitja, ki se dadó mehanično deliti, ne da bi s tem izgubila svojo živost; vendar vidimo tudi pri njih, da se »deli« kmalu spet regenerirajo v »celoto«. Živost in celotnost sta tedaj neločljivo povezani.

Vse to je res. Ali v svojem nadaljnjem razpravljanju meni Wexberg: »Kar velja za organizem nasploh, velja tudi za... enoto človeškega organizma... (1) Njegovi samoohranitvi služijo vse njegove funkcije. (2) Vsak njegov organ ima svoj smisel edinole v zvezi s celotnim organizmom. (3) Mnogoteri organi in funkcije so po načelu delitve dela podrejeni edinemu smotru samoohranitve... (4) Jetra proizvajajo žolč, da bi organizem živel. Oko gleda, da bi organizem živel...«* Tu imamo vrsto stavkov, ki so vsi teleološko formulirani. Utegnili bi pa reči deloma obratno in deloma drugače: (4) Jetra proizvajajo žolč, ker organizem živi. (3) Mnogoteri organi in funkcije so v nepretrganem medsebojnem učinkovanju — med njimi samimi in zunanjim svetom — in posledica tega medsebojnega učinkovanja je kontinuirani razvoj (= ohranitev) organizma. (2) Vsak organ je sposoben za reakcijo samo kot del celotnega organizma. (1) Tako imenovani nagon po samoohranitvi je funkcija filogenetskega razvoja. — Zdaj bi lahko nadaljevali in rekonstruirali človeško filogenezo (razvoj vrste), kakor jo razlaga prirodoslovni materializem. A rajši hočemo slediti individualno-psihološkim nazorskim popotovanjem. Wexberg pravi: »Že dolgo poznamo v živi narodi neki zakon kompenzacije, ki velja tudi za človeka. Če bolniku operativno

* Števila pred stavki naj napravijo preglednejšo sledečo primerjavo.

odstranimo eno ledvico, se druga ledvica čisto sama po sebi poveča in slednjič v presenetljivo kratkem času podvoji svoj delovni napor, tako da povsem kompenzira nedostatek, ki ga je povzročila odstranitev druge ledvice. V srcu, ki trpi na napaki v zaklopki, se razvije mišičevje tako močno, da srce brez težav opravi zaradi napake v zaklopki potrebno povečano delo. Tako imenovana srčna hipertrofija na srcu bolnih ljudi potemtakem ni bolezen, marveč kompenzacija neke bolezni, kompenzacija, brez katere bolnik sploh ne bi mogel dalje živeti.« Na ta izvajanja lahko odvrnemo, da sta ledvica in srčno mišičevje zaradi n e n e h n o s e v r š e e č e i z m e n j a v e s n o v i v organizmu prisiljena, da izvršujeta ustrežajoče delo. S prilagoditvijo potrebi po večjem opravi nastane sposobnost za večji napor; sicer bi organizem propadel. Nujnost tega procesa potrjuje W. sam, ko nadaljuje: »V mnogih primerih se izkaže ta kompenzacija kot rezultat po defektu izsiljenega (podčrtal L. N.) t r e n i n g a (podčrtal W.), na pr. če se pri enorokem človeku mišičevje druge roke atletske razvije. Na primeru ledvice in srčne mišice pa vidimo, da za ta kompenzatorični trening, ki naposled izsili (podčrtal L. N.) anatomsko izpopolnitev prizadetega organa, ni prav nič nujna zavedna vaja, kakor bi utegnila priti v poštev v primeru enorokega človeka, ampak da organizem ta trening, to obnovo poškodovane funkcije izvede čisto sam iz sebe.« Razen z besedama »organizem... izvede« soglašamo; nerazumljivo pa se nam zdi, da zapade W. znova v še večje protislovje, ko nadaljuje: »Ves proces kompenzacije ni nič drugega ko jasen izraz tiste imanentne teleologije organizma, ki smo jo v uvodu obravnavali kot znamenje vsega živečega.«

Wexberg torej empirično neoporečno ugotavlja proces in ga teleološko razlaga. Marsikateremu bralcu pa bi se izraz k o m p e n z a c i j a utegnil zdeti premalo eksakten in bi ga preveč spominjal na teleološko miselno shemo. Lahko bi ga nadomestili s starejšim izrazom p r i l a g o d i t e v (saj kompenzacijski procesi niso nič drugega kakor prilagajanje). Ali za ta izraz velja isti ugovor. Žal še nimamo objektivnega izrazoslovja. Zato lahko mirno ostanemo pri označbi kompenzacija, zlasti spričo njene pogoste uporabe na drugih znanstvenih področjih; kajti navsezadnje ne pove ničesar nasprotnega, saj je defekt z izvedeno prilagoditvijo v resnici kompenziran. Tudi zavedni kakor nezavedni t r e n i n g ni ničesar drugega ko proces prilagoditve. Sprejmimo tudi ta pojem — že zategadelj, ker ima velik pomen v pedagogiki in psihoterapiji. V zvezi s temi vprašanji naj postavimo Wexbergovim izvajanjem nasproti izjavo ruskega fiziologa Pavlova: »Kaj je prav za prav prilagajanje? Nič drugega... kakor precizna zveza elementov nekega zamotanega sistema med seboj in zveza njihovega celotnega kompleksa z zunanjim svetom.

Natanko isto pa je mogoče v glavnem videti pri kateremkoli mrtvem telesu. Vzemimo kakšno telo z zamotano kemijsko formulo; to telo lahko ohrani svojo obliko samo po zaslugi ravnotežja svojih atomov in njihovega grupiranja med seboj in po zaslugi ravnotežja med celotnim kompleksom teh grupiranj in sredino, ki ga obkroža.

Prav tako ostane velika zamotanost višjih kakor nižjih organizmov

individualizirana samo dotlej, dokler so vsi njihovi sestavni delci tesno povezani in so v ravnotežju med sabo in v ravnotežju z zunanjo sredino.

... Žal doslej še nimamo znanstvenega izraza, s katerim bi označili to osnovno načelo notranjega in zunanjega ravnotežja (podčrtal L. N.) organizma. Izraz prilagajanje, ki ga uporabljajo v ta namen, nosi kljub znanstvenemu pomenu, ki mu ga je dal Darwin, še zmeraj pečat subjektivizma, kar povzroča nesporazume na tej in na drugi strani.

Zagovorniki fizikalno-mehanistične teorije življenja vidijo v tem izrazu protiznanstveno težnjo, prehod objektivizma v spekulacijo in teleologijo. Vsa dejstva, ki se tičejo prilagajanja, tolmačijo na drugi strani biologi filozofske smeri kot dokaz, da obstoji neka življenjska sila ali — kakor se danes govori — duhovna sila (vitalizem, ki se izpreminja v animizem), ki ima svoj smoter, ki izbira sredstva, se prilagaja itd. (I. P. Pavlov: »Psihologija in eksperimentalna psihopatologija živali«.)

Primerjajmo! Wexberg označuje — na primeru ledvice — kompenzacijski proces kot izraz »imanentne teleologije« organizma, Pavlov pa kot ohranitev »notranjega in zunanjega ravnotežja«. Ker se v okviru tega članka ni mogoče izčrpno baviti s celotnim kompleksom teh vprašanj, naj navedemo le dva odločilna momenta. Prvič: če v prvem primeru vprašamo po teleološkem namenu procesa, dobimo najprej odgovor, da je namen ohranitev organizma. Če pa z vprašanji o namenu nadaljujemo, se nam bo odprla neskončna veriga vprašanj in odgovorov. A ne samo to, te verige se lahko gibljejo tudi v neskončno mnogih smereh. Ako pa spričo formule Pavlova vprašamo po namenu, odgovora sploh ne dobimo; ta formula ne dopušča drugega kakor kavzalno vprašanje: iz kakšnega vzroka se ohranja ravnotežje? Odgovor je nedvoumen: dejavnost fizikalno-mehaničnih sil in biokemični procesi se ne morejo prekiniti, zato se pač vrše tam, kjer jim je dana možnost za to (v nadomestujočem organu). S tem se izravnavajo motnje v ravnotežju. — Drugič: če organizem zavoljo defekta propade, nikakor ne moremo v prvem primeru vprašati: »Čemu ni ledvica delovala in čemu je organizem propadel?« Ob obeh formulah moramo vprašanje postaviti kavzalno: zakaj, iz kakšnega vzroka? V obeh primerih dobimo isti odgovor: Ker je motnja presešla v organizmu delujoče sile, ni prišlo do ravnotežja in organizem je propadel.

V kolikor je individualno-psihološka teorija finalnosti teleološka, jo moramo torej odkloniti. Drugačna pa je stvar tam, kjer se uveljavlja finaliteta kot namernost psihičnih procesov. (»Psihično« kajpada ni objektivni izraz, a drugega pač nimamo.) Težko je določiti, kje v biogenezi moremo govoriti o prvem pojavu »psihičnih« procesov. Nedvomno pa so vidni tam, kjer gre za cerebralne reakcije. (Obstoji znanstveno utemeljeno pojmovanje, po katerem niso procesi, ki jih po navadi označujemo za »psihične«, nič drugega kakor možganski procesi.) Čim višji je cerebralni razvoj, tem razločnejša je poleg vzročnosti finalnost duševnih procesov. To ali ono delamo, k e r živimo (»živeti« je seveda samo člen v verigi vzrokov), toda to ali ono delamo obenem z a t o, da bi to ali ono dosegli. In kakor smo videli že v prvih poglavjih, nikakor ni

nujno, da si to ali ono prizadevamo doseči z zavednim namenom; ne zavedni namen se manifestira ravno tako določno kakor zavedni. Finalnost duševnega dogajanja lahko preprosto skrčimo na namernost, na osebno usmerjenost k smotru. Kajpak so tudi smotri vzročno določeni; saj finalnost ni nič drugega kakor funkcija kavzalnosti. Moramo pa upoštevati, da vzročna determinacija dopušča finalnosti neko kvantitativno določeno prosto polje. Le-to je razvojno zgodovinsko, »historično« določeno. Posameznik ga lahko izrabi ali pa tudi ne, njegovi nameni pa ga utegnejo tudi presepati. V tem primeru se pojavijo konflikti in katastrofe. Vse to naj ponazori sledeči primer. Pohod Aleksandra Makedonskega je bil rezultat zgodovine. Če ga obravnavamo s te strani, nas Aleksandrova osebna finalnost lahko tudi ne zanima. Ali če nas zanima njegova osebnost, moramo najti to finalnost ter jo razčleniti. Dejstvo, da se je gibal Aleksander na liniji despotizma, je imelo svoje zgodovinske pogoje, a hkrati je utegnil stremeti tudi k intimnemu, zavednemu smotru samopoveličevanja. In ta smoter je za psihologa pomemben. Aleksander se je mogel zavedno ali nezavedno ukvarjati s problemom samopoveličevanja ter je lahko v tem smislu imel večje ali manjše namere (»intransitivna dialektika«). Pri svojih osvajalnih in političnih načrtih, torej v svojem odnosu do zunanjega sveta, je ravno tako lahko več ali manj nameraval (»transitivna dialektika«). Če odkrije psihologija vzročne in finalne mehanizme nekega individualnega razvoja, je izpolnila svojo nalogo; kakršnakoli teleološka spekulacija pa mora vrednost njene analize občutno omajati.

Sedaj pridemo do mnogo važnejše ugotovitve, ki ima veliko praktično vrednost: vzročno določeni razvoj se lahko »finalizira«. Otrok pogosto joče iz kakršnegakoli vzroka. Mati ali kdorkoli pride k njemu in stori vse, da bi mu bilo kar najprijetneje. Otrok si tako pridobi tolažilno izkušnjo, da je treba samo jokati, pa postaneš deležen vseh prijetnosti. Če se stvar dalje razvija, se utegne pripetiti, da ravna tudi odrasel človek tako, namreč, da ne joče, ker mu gre slabo, ampak zato, da bi mu pomagali. Odkrivati take finalne avtomatizme je ena posebnih nalog psihoterapije.

In končno najvažnejša ugotovitev v tej zvezi: vzročno določeni razvoj se utegne »preusmeriti«. Med težko vzgojljivim otrokom in vzgojiteljem obstoji na pr. medsebojno učinkovanje, ki vodi do čedalje slabših rezultatov. Na pr. na tale način: A je otrokovo stališče, teza, B je (napačno) učinkovanje vzgojitelja, antiteza. $A : B$ dá avtomatizem (dresat) x , sintezo v napačni smeri. (To je Künklova shema; sinteze, nastale v negativni smeri, imenuje Künkel »katateze«.) Otrok z novim avtomatizmom x je nova teza A_1 in vzgojitelj s svojim novim stališčem, s katerim nujno reagira na x oziroma A_1 , je B_1 . Potemtakem dá $A_1 : B_1$ novo sintezo x_1 . In tako se stvar razvija naprej. Nekoč, recimo pri stopnji A_5 , pa se vzgojitelj zave, da je stalno nápak ravnal. Po zaslugi tega »ozavestenja« (»Bewußtwerdung«) postane sposoben (v kolikor se za to odloči in kolikor mu to dovoljujejo zunanje okoliščine), s pravilnim ravnanjem prekiniti otrokov negativni razvoj in se napotiti v novo smer. Torej nič več $A_5 : B_5$, marveč $A_5 : C$, kar ne dá več x_5 , temveč y . Razen kavzalno

določenega kvantitativnega prostega polja v namenu osebnosti obstoji torej tudi možnost namernih (in sicer zavestnih) kvalitativnih sprememb, katerih vzmet je človekova zavest.

Kakor smo videli, je teorija o »imanentni teleologiji« organizma nezdržna. Upajmo pa, da nam je tudi postalo jasno, da finalnost ni le teleološki pojem, temveč ima kot funkcija kavzalnosti v teoretični in uporabni psihologiji svoj koristni pomen. Kakor na pr. treniramo svoje telo, ker imamo pri tem določen namen, prav tako izraža tudi naše celotno dejanje in nehanje zavedne ali nezavedne tendence. Gre za to, da s socialno utilitarnega vidika ugotovimo, ali so te tendence »pravilne« ali »napačne« ter da se po teh spoznanjih ravnamo. »Filozofi so svet vedno le razlagali, gre pa za to, da ga izpremenimo.«

VIII. Individualna psihologija in priroduoslovje.

Kljub izdatni udeležbi biologije, sociologije in materialistične dialektike v individualni psihologiji se je moralo v njej začutiti pomanjkanje priroduoslovne osnove. To pomanjkanje so nadomestili individualni psihologi s spekulacijo. Ta ugotovitev ni da bi morala biti očitek, zakaj spekulacija je neogibna povsod, kjerkoli se skuša anticipirati znanstveni razvoj. Vsekakor je obžalovanja vredno, da se je ta neogibni spekulativni element mnogokrat razvil v idealistično smer, kar je pa — kakor smo že skušali dokazati — pripisati osebnemu stališču reprezentativnih individualnih psihologov. Po svoji bistveni znanstveni vsebini pa individualna psihologija nikakor ne nasprotuje prirodunim vedam. O tem nas pouči primerjava z moderno fiziologijo, ki se nehote vsiljuje, in sicer s tisto disciplino, ki se bavi z višjo živčno dejavnostjo živalskega organizma. Številne individualno-psihološke pojme srečamo v refleksologiji Pavlova v drugem imenoslovju in opisane fiziološko. Navedimo nekaj rezultatov bežne primerjave.

Adler: »Če... pogledamo funkcije duševnega življenja, nam bo jasno, da imamo pred seboj razvoj neke prirojene sposobnosti, katere smoter je, biti organ za napad, za obrambo, za zavarovanje ali za zaščito, pač v skladu s tem, ali zahteva položaj nekega življenjskega organizma napad ali zavarovanje.« (»Poznavanje človeka«.)

Pavlov: »Kakor tudi drugi raziskovalci, nismo mogli doseči niti enega pogojnega refleksa pri živali, ki smo ji docela izrezali obe možganski hemisferi. Hemisferi se torej kažeta kot organ za analizo dražljajev in organ za ustvarjanje novih refleksov, novih zvez. Hemisferi predstavljata organ, ki naj zagotovi čedalje popolnejše ravnotežje med organizmom in zunanjo sredino, organ, ki dopušča živali, da takoj in adekvatno odgovori na različne kombinacije in variacije pojavov v zunanjem svetu, skratka, organ, ki naj zlasti prispeva k neprestanemu razvoju organizma.« (»Proučevanje višje živčne dejavnosti«.) Vidimo torej, da se oba znanstvenika skoraj istovetno izražata. Seveda temelje zaključki Pavlova na množici eksaktnih poskusov, dočim opazuje Adler funkcije nekega organa in po teh opazovanjih spekulativno sklepa na nje-

govo navzočnost, ne da bi upošteval njegov fizični obstoj in sestavo (gl. Pavlova).

Podobno je s celo vrsto istovetnosti med individualno psihologijo in fiziologijo. Pavlova »pogojni refleks« je za individualno psihologijo »psihični avtomatizem« ali »dresat«. Ne da bi poznala refleksologijo Pavlova, opisuje individualna psihologija, pod kakšnimi socialnimi vplivi nastane pogojni refleks; Pavlov pa ugotavlja, ne da bi poznal individualno psihologijo, kaj je avtomatizem ali dresat. Prim. Pavlov: »Reakcije neke višje živali na številne in spremenljive vplive zunanjega sveta, zelo zamotane, kaotične reakcije se pojavljajo in potlej spet izginejo, skratka, vse tisto, kar označujemo z izrazom duševna dejavnost, ni za nas ničesar drugega kakor refleksi, t. j. reakcije na zunanji svet, reakcije, ki se podrejajo zakonom in ki smo jih zato imenovali ‚pogojne‘ reflekse.« (»Objektivno proučevanje višje živčne dejavnosti pri živalih.«) In dalje: »Prva stopnja živčne dejavnosti se kaže v tistem, čemur pravimo po navadi asociacije ali navade, t. j. kot živčne zveze, ki nastajajo v teku individualnega življenja po zaslugi lastnosti, ki jo ima živčni sistem, da namreč ustvarja asociacije.« (»Normalna dejavnost in splošni ustroj možganskih hemisfer.«)

Nadalje potrjujejo izvajanja Pavlova individualno-psihološko teorijo o treningu, ki je pogosto vzbujala dvome: »Preidimo zdaj k važnemu vprašanju možganskih lokalizacij. Po poskusu G. Munka vemo, da obstoji projekcija mrežnice v zaglavnični poli velikih možganov. To hipotezo je s svojimi poslednjimi deli v münchenskem laboratoriju potrdil Minkovski. Mi smo jo prav tako preizkusili pri mnogih živalih. G. Munk je domneval, da obstoje iste zveze tudi za uho v senčnični poli velikih možgan. Toda na drugi strani brani Lutzianijeva šola že prav tako dolgo drugo mišljenje, po katerem bi bila površina teh centrov mnogo večja. Nedavno je Kalischer z metodo pogojnih refleksov (ki jo imenujemo metodo dresiranja) pokazal, da je mogoče doseči slušne in vidne reflekse tudi potem, ko so porušene avditivne in optične zone v skorji velikih možgan. Naposled navajajo zdravniki s klinik veliko število dejstev, ki se ne strinjajo s teorijo o natanko lokaliziranih centrih.« (Prav tam.)

Če se torej kljub odsotnosti ustrežajočih možganskih centrov lahko razvijejo določene sposobnosti, pomeni to dejstvo, da zanje tudi prirojene možganske lastnosti niso brezpogojno potrebne. Metodo, ki vodi do tega razvoja, imenuje Pavlov metodo pogojnega refleksa, Kalischer dresuro in individualna psihologija trening; gre torej za istovetno metodo, ki daje enake rezultate, a je okrščena z različnimi imeni. To je vsekakor dragoceno potrdilo individualno-psihološke teorije o nadarjenosti, kakor smo jo nakazali že v V. poglavju.

Kajpada individualna psihologija ne taji, da obstajajo določeni podedovani mehanizmi. To pa so — po individualni psihologiji — mehanizmi, ki so vezani na človeško vrsto in ki so nastali s prilagoditvijo v teku filogeneze ter so se izpremenili v reflekse. Podedovanje takih mehanizmov imenuje individualna psihologija »biološko tradicijo«. V tej zvezi meni Pavlov: »Domnevamo lahko, da postanejo nekateri izmed na novo

ustvarjenih pogojnih refleksov dedni, da se izpremene v absolutne, nepogojne reflekse.« (»Proučevanje višje živčne dejavnosti«.)

Za Freuda so vzrok vseh duševnih pojavov energetični procesi nagonskega življenja in njihovo medsebojno učinkovanje. Adler gre dalje in opisuje medsebojna učinkovanja med tem individualnim energetičnim kompleksom in socialnimi pogoji človeškega življenja. O nagonsem življenju pravi Pavlov: »Pazljivo proučevanje kaže, da so tudi nagoni drugim refleksom podobni, le nekoliko bolj zamotani refleksi« (»Normalna dejavnost in splošni ustroj možganskih hemisfer«) — in nudi s tem Freudu in Adlerju eksaktno opredelitev elementov njihovega znanstvenega dela.

Adler opredeljuje dušo kot organ »psihofizične enotnosti«, kot tisti organ, ki vzpostavlja zvezo med individuom in zunanjim svetom ter se je zlasti pri človeku po dolgotrajnem treningu razvil v teku filogeneze do svoje današnje popolnosti. Ako pustimo ob strani pojem »psihofizične enotnosti«, pridemo v neposredno bližino razlage postopnega človeškega izpopolnjevanja, ki jo je dal Pavlov: »Organizem reagira z veliko občutljivostjo na važne prirodne pojave; zelo pogosto reagira celo iz navadne previdnosti, kajti vse druge zunanje manifestacije, celo najbrezpomembnejše, celo tiste, ki samo trenutno spremljajo glavne pojave, mu služijo kot znamenje, so ,znamenja dražljajev'. Prefinjenost procesa se kaže tudi v ustvarjanju pogojnih dražljajev kakor tudi v tem, da ti dražljaji ugasnejo, ko so prenehali biti ,znamenja'. To je verjetno eden pglavitnih mehanizmov napredka in čedalje večje diferenciacije živčnega sistema (podčrtal L. N.). (»O tako zvani duševni dejavnosti višjih živali, preučevani po metodi prirodnih ved.«)

Te primerjave naj zadostujejo. Kakšni novi zaključki slede iz teh izvajanj? Predvsem, da je individualna psihologija v glavnem nedostajala gradivo fizioloških dejstev, ki bi ji bilo potrebno kot prirodoslovni pogoj za ustvarjenje docela objektivne znanosti. Z vso doslednostjo pa je individualna psihologija prišla do tistih sklepov, katere ji je dopuščala uporaba psihološkega, biološkega in sociološkega znanstvenega gradiva. Ker pa jo je bila, žal, okužila neka teleološka smer, je morala zaiti v protislovja. Mimo tega je pogrešala objektivnega izrazoslovja in ta okoliščina je s svoje strani povzročila marsikateri nesporazum v njenih formulacijah. A glede na njeno objektivno znanstveno vsebino bi jo bilo vendarle mogoče uporabiti kot osnovo za zgraditev resnične »objektivne« psihologije, seveda s pogojem, da bi iz nje povsem iztrebili vse idealistične sestavine. Z individualno psihologijo bi bilo treba napraviti nekaj podobnega, kakor je storil Marx s Heglovo dialektiko, jo namreč »z glave postaviti na noge«. Tak poskus bi bil vsekakor vreden truda; to tem bolj, ker je individualna psihologija po eni strani že v svoji dosedanji obliki dokazala svojo praktično uporabnost in so po drugi strani že v veliki meri dane prirodoslovne osnove, ki bi bile za to potrebne. Kajpak bi bila to še zmeraj le »psihologija«.